# תמונת מצב - מבקשי מקלט מאריתריאה ומסודן (אוקטובר 2021)

**"אני חושב שהתפקיד של כולנו, ואין הבדל בין ימין לשמאל, הוא להביא למצב שבו מדינת ישראל, גם בגלל ההיבט המוסרי, וגם בגלל התדמית הבינלאומית, נוהגת בצורה הכי מופתית כלפי פליטים שנאלצו להיות מגורשים מבתיהם וממקום מולדתם בעל כורחם. זו קבוצה מוגדרת, לא גדולה, והצורך של מדינת ישראל להוות דוגמא בעניין הזה גובר על כל שיקול אחר."**

ח"כ גלעד ארדן, וועדת הפנים, 14.3.2007

על פי נתוני רשות האוכלוסין וההגירה חיים בישראל כ-28,000 מבקשי מקלט בגירים מאריתריאה וסודן (כ-21,600 מאריתריאה וכ-6,000 מסודן) וכ-7000 ילדי מבקשי מקלט אשר מרביתם נולדו בישראל. מדינת ישראל מכירה בסכנת החיים שנשקפת להם אם יחזרו לארצות המוצא ולכן נמנעת מלגרשם חזרה למדינותיהם. **שהייתם של מבקשי המקלט בישראל חוקית**, ומוסדרת תחת מדיניות ממשלתית של אי הרחקה לאריתריאה ולסודן. הם מחזיקים באשרה מסוג 2א5 אותה עליהם לחדש מדי חצי שנה או שנה. כשליש ממבקשי המקלט הבגירים מתגוררים בדרום תל אביב. השאר מתגוררים, בריכוזים נמוכים באופן משמעותי, בעיקר בערים אשדוד, אילת, בני ברק, פתח תקווה, ירושלים ונתניה.

**מבקשי המקלט שהיו הראשונים להגיע לישראל נמצאים כאן כבר 16 שנים**. למרות ההכרה בסכנה שנשקפת להם אם ישובו למדינותיהם, ממשלות ישראל האחרונות מנעו מהם בעקביות הכרה כפליטים: בקשות המקלט שהגישו לא נבדקו ואלו שנבדקו נדחו ברובן המכריע באופן תמוה ועמוס פגמים, שעורר ביקורת קשה בתוך ישראל ומחוצה לה. המדינה עצמה הודתה ביולי 2019 שעליה לבחון מחדש את כל הבקשות של יוצאי אריתריאה שנדחו. **כיום ישנן כ-15 אלף בקשות מקלט של יוצאי אריתריאה וסודן אשר ממתינות לבדיקה מזה שנים ארוכות**. בפסק דין שניתן בבג"ץ באפריל 2021 בנוגע למבקשי מקלט מדארפור קבעה נשיאת ביהמ"ש העליון אסתר חיות: "בהיעדר הכרעה בבקשותיהם מצויים מבקשי המקלט במשך שנים רבות ב'ערפל נורמטיבי' היוצר אי-ודאות קשה המכבידה על חייהם".

**מדיניותן של ממשלות ישראל ב-16 השנים האחרונות הותירה את מבקשי המקלט במצב של לימבו: מצד אחד המדינה מכירה בעובדה שאינה יכולה לגרשם לאריתריאה ולסודן, אך מצד שני היא נמנעה מלבחון את בקשותיהם למקלט באופן יעיל והוגן ונמנעה מלהעניק להם זכויות בסיסיות כמו ביטוח רפואי וביטחון סוציאלי.**

## בריאות: מדיניות המסכנת את שלומם ואת חייהם של מבקשי המקלט

ישראל לא מחילה את חוק ביטוח בריאות ממלכתי על מבקשי המקלט. כתוצאה מכך **אין להם גישה לשירותי הבריאות הציבוריים אלא במקרי-חירום**. כדי לקבל טיפול, מבקשי המקלט נאלצים לחכות להתדרדרות במצבם, שכן רק אז יזכו לטיפול בחדרי המיון. לאחר הטיפול בחדר המיון הם משוחררים לבתיהם ללא המשך טיפול, שיקום, מעקב או תרופות. במקביל הם צוברים חובות לבתי החולים עבור הטיפולים שניתנו להם במצבי החירום. גם הביטוחים הפרטיים, שמותנים ביכולת עבודה ובהעסקה, אינם מהווים מענה מספק משום שהם מחריגים מכיסוי "מצבים רפואיים קודמים" ונקטעים עם הפסקת העבודה. **משבר הקורונה וגל הפיטורים המאסיבי במהלכו הובילו לאובדן של פוליסות הביטוח הפרטיות בקרב מבקשי המקלט ולקטיעת הרצף הביטוחי** באופן שהותיר רבים, לרבות חולים כרוניים, ללא טיפול בקהילה.

בדוח משנת 2014 ציין מבקר המדינה כי הגישה הקיימת והמצומצמת לשירותי בריאות למבקשי המקלט אינה עולה בקנה אחד עם הוראות חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, ועם מחויבויותיה המשפטיות הבין-לאומיות של מדינת ישראל. בדוח המעקב מ-2018 משרד הבריאות הודה כי השירותים הניתנים כיום אינם מספקים את צרכיהם הרפואיים של מבקשי המקלט.

**לאחרונה הודיע שר הבריאות שבכוונת משרדו לקדם את ההסדרה של ביטוח בריאות למבקשי המקלט** באופן שיאפשר להם גישה לשירותי בריאות בקהילה. כדי שיגשים את תכליתו, **ההסדר צריך לקחת בחשבון גם את הפגיעים ביותר** מקרב מבקשי המקלט. לאחר שנים ארוכות של הזנחה ממסדית ישנם מבקשי מקלט שבגלל מצבם הבריאותי ו/או הפסיכוסוציאלי מנועים מלעבוד ויתקשו לעמוד בתשלומי השתתפות עצמית, כולל אימהות חד הוריות, קשישים, א/נשים עם מוגבלויות, דרי רחוב, נפגעות אלימות במשפחה, חולים קשים וקורבנות סחר ועינויים.

**<u>ביטחון סוציאלי: גישה מוגבלת לשירותי רווחה פוגעת במבקשי המקלט הפגיעים ביותר, בנשים ובילדים</u>**

מבקשי המקלט ככלל **אינם זכאים להטבות וקצבאות של ביטוח לאומי ולא לשירותי רווחה בקהילה**.

בשנים האחרונות, בעקבות דוח מבקר המדינה משנת 2014 ועתירה שהוגשה לבג"ץ, הורחבו שירותי הרווחה במסגרות חוץ ביתיות בלבד לקבוצות בקרב מבקשי המקלט המצויות במצבי חירום: נשים נפגעות אלימות במשפחה, בעלי מוגבלויות ודרי רחוב. זאת לאחר שנים ארוכות בהן אפילו שירותי החירום הללו היו חסומים בפני מבקשי מקלט. המענה של מסגרות חוץ ביתיות הוא המענה היחיד לו זכאים כיום מבקשי מקלט והם אינם זכאים כלל לשירותי רווחה בקהילה, להוציא נפגעי אלימות במשפחה. **סגירת מעני הרווחה בקהילה בפני מבקשי מקלט פוגעת ביכולתם של הפגיעים ביותר להשתקם, לצמצם את התמיכה לה הם זקוקים ולקיים חיים עצמאיים ככל הניתן**.

בנוסף, **גם הגישה למענה המצומצם של השמות חוץ ביתיות נותרה בפועל מוגבלת מאוד** בגלל חסמים שונים, כגון היעדר ביטוח בריאות. זאת ועוד, התקציב השנתי שהקצה משרד הרווחה לטיפול בקבוצות הקצה בקהילת מבקשי המקלט נוצל באופן חלקי ואף נמצא במגמת ירידה. בפועל, רוב הנזקקים לשירותי רווחה ולסיוע סוציאלי בקרב מבקשי המקלט מקבלים אותם מארגוני הסיוע.

ביולי 2021 פורסם <u>הדוח השנתי של משרד החוץ האמריקאי</u> בעניין סחר בבני אדם בו ישראל ירדה בדרגה במדד הטיפול בקורבנות ובמניעה של סחר בבני אדם. בין הנושאים שעלו בדו"ח צוין כי העובדה שישראל אינה בוחנת בקשות מקלט ומותירה מבקשי מקלט ללא נגישות לזכויות סוציאליות מגבירה את הפגיעות שלהם לעבירות סחר בבני אדם. כמו כן, נכתב בדו"ח כי המצוקה הכלכלית בקרב נשים מבקשות מקלט, במיוחד נשים אריתראיות, מגבירה מאוד את פגיעותן לסחר מיני. על פי הדו"ח, מספר מבקשות המקלט שנאלצו לעסוק ב"שירותי מין לצורך הישרדות" גדל פי שלושה במהלך שנת 2020 על רקע מגפת הקורונה.

<u>משבר הקורונה</u> הביא גם לגידול במספר הפניות לקבלת סיוע, לרבות סיוע במזון, כולל מזון לתינוקות, עקב פיטורים והוצאה לחל"ת של מבקשי המקלט. מי שעד כה פרנסו את משפחותיהם בדוחק רב, הצטרפו למעגל הנזקקים לסיוע ברווחה ובדיור, סיוע שהמדינה אינה מספקת כיום. בניגוד למפוטרים ישראלים או עובדים ישראלים שהוצאו לחל"ת, **מבקשי המקלט שפוטרו לא זכאים לדמי אבטלה או לפיצויי פיטורים**, שכן כספים אלה מופקדים על ידי מעסיקיהם ב"קרן הפיקדון". **בעוד שחלק העובד מתוך קרן הפיקדון הוחזר למבקשי המקלט בעקבות פסיקת בג"ץ** (אם כי יש מבקשי מקלט שטרם הצליחו לקבל את כספם), **חלק המעביד עדיין סגור ולא ניתן למשיכה, גם לא על-ידי מי שאיבדו את כושר עבודתם או עברו את גיל הפרישה.**

משבר הקורונה הוכיח עד כמה בעייתית מדיניות ההדרה, המותירה אוכלוסייה שלמה ללא זכויות לאורך יותר מעשור: אוכלוסיית מבקשי המקלט הגיעה אל סף משבר הומניטרי, המתבטא גם בעליה במספר דרי הרחוב, בשיעורים גבוהים של חוסר ביטחון תזונתי ובדחיקת נשים למעגל הזנות. **מבקשי מקלט רבים עדיין מתקשים להתגבר על המצוקה הכלכלית הקשה שיצרו שנות הקורונה. אותות המשבר עדיין ניכרים במשפחות רבות**.

**זו המציאות שלתוכה גדלים ילדי מבקשי המקלט**. ילדי מבקשי מקלט אמנם זכאים לשירותי רווחה במצבי סיכון ולביטוח בריאות מסובסד, אך הם צפויים לאבד זכאות זו עם הגיעם לגיל 18. הם מתחנכים במערכת החינוך הישראלית, אך רבים מהם מגיעים אליה עם פערים פדגוגיים והתפתחותיים משמעותיים ולא מקבלים סיוע ותגבור שילדים עם רקע הגירתי זקוקים לו. רשויות מקומיות מסרבות לא פעם לרשום ילדי מבקשי מקלט למוסדות החינוך בתחומן ו/או כופות עליהם ללמוד במסגרות נפרדות, ללא ילדי אזרחים. ילדי מבקשי המקלט הראשונים שנולדו בישראל יגיעו השנה לגיל 16, הגיל בו ילדי אזרחים מקבלים תעודת זהות ומתחילים לתכנן את עתידם. **יש לחברה הישראלית אינטרס ברור וחובה ברורה לעשות כל שניתן כדי לתקן את נזקי הלימבו שליווה אותם מאז לידתם כאן בישראל ולתת להם הזדמנות שווה באמת**.

**<u>תעסוקה: הערמת קשיים מכוונת על העסקתם של מבקשי המקלט</u>**

האשרה שמחזיקים מבקשי המקלט מסוג 2א5 אמנם אינה מהווה היתר עבודה, אולם כבר בשנת 2011 התחייבה המדינה בפני בג"ץ שלא תנקוט בפעולות אכיפה נגד מעסיקיהם. כתוצאה מכך נוצרה **עמימות מתמשכת שמובילה לניצול של העובדים, פוגעת ביכולתם להתפרנס בכבוד, ומערימה קשיים גם על מעסיקיהם**, כפי שקבע <u>דו"ח המעקב של מבקר המדינה</u> בנושא משנת 2018. נוסף על כך, **היטל העסקת עובדים זרים חל כיום גם על מבקשי מקלט**, זאת

למרות שהם שוהים כאן באופן חוקי ומתמשך שאינו כרוך במשך או עצם העסקתם. אין שום הגיון בהפיכת העסקתם של מי שחיים איתנו שנים רבות ליקרה יותר. יש לחברה הישראלית כולה אינטרס שמבקשי המקלט יעבדו ויתפרנסו באופן מכובד.

**גיבוש מדיניות רווחה, עבודה, ובריאות הולמת למבקשי המקלט היא לא רק חובתנו החוקית והמוסרית היא גם הדבר הנכון לעשות למען החברה הישראלית.** פגיעה בקהילות שלמות ודחיקתן לשולי החברה פוגעת בסופו של דבר בחברה כולה.

**<u>מערכת המקלט: אי-תקינות מנהלית והפרה של זכויות אדם</u>**

**ברחבי העולם מבקשי מקלט מאריתריאה ומסודן מוכרים ברובם כפליטים**. מבקשי המקלט האריתראים נמלטו מדיקטטורה דכאנית, שניה רק לצפון קוריאה. מבקשי המקלט הסודנים נמלטו מרצח העם בדארפור ומטיהור אתני והפרת זכויות אדם בהרי הנובה, באזור הנילוס הכחול ובאזורים נוספים. בכירי מבצעי רצח העם והטיהור האתני נמצאים בעמדות שלטוניות בסודן גם כיום, למרות הדחתו של הרודן אל-בשיר, והאירועים האלימים נמשכים.

למרות כל זאת מדינת ישראל סירבה עד כה להכיר במבקשי המקלט מאריתריאה ומסודן כפליטים. **עד כה כעשרים בקשות מקלט של אריתראים ובקשת מקלט אחת של סודני התקבלו (פחות מחצי אחוז)**. נציבות הפליטים של האו"ם בישראל, בגילוי דעת חריג בחריפותו ונחרצותו, קבעה שהאריתראים והסודנים שכאן הם כמו-פליטים, כלומר פליטים שלא קיבלו מעמד של פליט לא בגלל שהם אינם פליטים אלא בשל כשליה של מערכת המקלט בישראל.

גם בתי המשפט בישראל ביקרו את התנהלות מערכת המקלט בעניינם של מבקשי המקלט האריתראים והסודנים החל מפתיחתה בפניהם, בשנת 2013. בעניינם של מבקשי המקלט האריתראים, אחרי שנים של דחיות תמוהות והתנהלות כללית בעייתית ביותר של יחידת המקלט, הודיעה כאמור המדינה ביולי 2019 שהיא תבחן מחדש את כל בקשות המקלט של אריתראים שנדחו, כ-3,000 במספר, במקביל לבחינה של כ-10,000 בקשות מקלט של אריתראים שטרם הוכרעו כלל. **הודעה זו מהווה למעשה הכרה של המדינה בכשליה של מערכת המקלט וראיה לכך שההימנעות מבחינת בקשות המקלט אינה טעות, זו <u>מדיניות מכוונת</u>**.

בשנתיים שחלפו מאז הודעת המדינה הבחינה של בקשות המקלט של אריתראים, שחלקן הוגשו לפני עשור, מתנהלת בקצב איטי להחריד. כך גם הבחינה של בקשות המקלט של יוצאי סודן. לאחרונה, בהחלטה חריגה, בית המשפט העליון קבע כי על ישראל להכריע עד סוף שנת 2021 בעניינם של כ-2,500 יוצאי דארפור, הרי הנובה והנילוס הכחול שהגישו את בקשת המקלט שלהם עד ליום 11.6.2017. בפסק הדין השופטים מתייחסים לגרירת הרגליים של המדינה בהכרעה בבקשות המקלט: "לא זו בלבד שלא נקבעה מדיניות סדורה ביחס לטיפול בבקשות [...] ההחלטות המועטות שנתקבלו ביחס למבקשי המקלט מייצרות **תחושה של אקראיות ושרירותיות**".

**במקום להשתמש במבקשי המקלט כאמצעי מפלג, במקום לנצל את המצוקה האמיתית של תושבי דרום ת"א לצורך התנגחות עם בית המשפט העליון, במקום לקדם שיסוע והסתה,**

**הגיע הזמן לאמץ פתרונות אנושיים, מעשיים וראויים.**

**מתווים שפותחו בשנים האחרונות, כגון מתווה נציבות האו"ם לפליטים שאימץ רה"מ לשעבר נתניהו לפני שנסוג בו, או מתווה בכירי המשק, משקפים היטב:**

**הצורך לקלוט את מבקשי המקלט, להבטיח את זכויותיהם ולשפר את תנאי חייהם נובע ממחויבויותיה המשפטיות והמוסריות של מדינת ישראל, משהייתם החוקית וארוכת השנים בתחומיה ומהאינטרס הברור של החברה הישראלית כולה.**